

Máté Ágnes

**Záróbeszámoló az NKFIH PD 128227 „Királyi és arisztokrata neolatin nászének
költészet a kora újkori Magyarországon” című projektről**

(2018. december 1. – 2021. november 30.)

Publikációk és konferenciák: teljesítések és elmaradások a pandémia idején

A kutatási projekt munkatervében név szerint megjelölt történelmi személyiségek mindegyikének esküvőjére írt alkalmi szövegekről készítettem publikációt. Tanulmányaimban tehát szó van Jagelló Izabella lengyel királyi hercegnő és Szapolyai János király, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és Brandenburgi Katalin, Corvin János, Hunyadi Mátyás király törvénytelen fia és Bianca Maria Sforza milánói hercegnő, Báthory Griseldis és Jan Zamoyski, a "Téli Király és Királyné", azaz V. pfalzi Frigyes és Stuart Erzsébet házasságairól. Rajtuk kívül elsősorban a felvidéki, német ajkú, a magyar nemesség soraiba emelkedett párok esküvőit köszöntő latin szövegeket elemeztem. A kilenc megjelent, illetve 2021 decemberében megjelenő publikáció absztraktjait a beszámoló végén olvashatják a megjelenés sorrendjében, az angol nyelvű cikkek esetében is magyar nyelven.

Rajtam kívülálló okok miatt egy nagytanulmány csak jóval a projekt lezárulta után fog megjelenni. Az Erdélyi Gabriella és Szabó András Péter által szerkesztett *Stepfamilies across Religions in East-Central Europe (1500 – 1800)* című tanulmánykötetbe készült „Patterns of Remarriage among the Urban Elite in Seventeenth-Century Habsburg Hungary and the Principality of Transylvania. The Evidence of Neo-Latin Wedding Poetry” munkacímű írásom a nyelvi lektorálás és kiadói szerkesztés előtt kb. 110 ezer leütés terjedelmű (81 ezer n főszöveg és 33 ezer n bibliográfia). A kötet szerkesztői 2021 novemberében adtak hírt róla, hogy leszerződtek a Routledge kiadóval, és a tanulmánykötet publikálására 2022 végén kerülhet majd sor.

A projekt futamideje alatt a pandémia miatt egy tervezett konferencia-részvétel elmaradt, mivel az eseményt 2022 nyarára halasztották.: az International Association for Neo-Latin Studies 18. világkongresszusára csak 2022 augusztusában fog sor kerülni. A kongresszus szervezőinek jeleztem, hogy a rendezvényen továbbra is szándékomban áll bemutatni „The theme of mythical ancestry in the context of early modern epithalamia between Italy and Hungary” című előadásomat, annak ellenére, hogy az már nem lesz elszámolható a jelen kutatási projekt keretében.

Az eredetileg tervezett hazai konferencia fellépések (Sapiens Ubique Civis konferenciasorozat egyik konferenciája, illetve IV. és V. Neolatin Konferencia) mellett egy előre nem tervezett külföldi konferencia meghívásnak is eleget tudtam tenni. 2021. október 4-8. között Nápolyban a CNR Istituto di Studi Mediterranei szervezésében tartott VII Seminario di Studi Dottorali in Storia ed Economia dei Paesi del Mediterraneo. *Le donne nelle monarchie europee. Paradigmi istituzionali, ruoli politici ed economici, modelli culturali (secoli XIII-XIX)* című rendezvényen „Limits of Queenship in a Dying Land: Isabella Jagiellon, the Last "National" Queen of Hungary (1539-1559)” címmel tartottam előadást Jagelló Izabella királyné közép-európai jelentőségéről, és nemzetközi kontextusban értelmezhető királynéi feladatairól. Az előadás megtartását az a felkészülési folyamat tette lehetővé, amelynek keretében a királynéről 2019-ben nemzetközi emlékkonferenciát szerveztem Budapesten Oborni Teréz (ELKH BTK

Történettudományi Intézet) kolléganómmal, és amelynek során az Izabella esküvőjére írt epithalamiumok apropóján a királyné teljes életpályájával részletesen foglalkoztam.

Mivel a pandémia meghatározta a PD projekt futamidejének kétharmadát, mintegy 21 hónapot, a bizonytalanságok miatt úgy döntöttem, hogy a lehető legtöbb publikációt készítek el a kutatott témákból, és a monográfia fejezeteit ezek köré rendezem a későbbiekben, tematikusan. A projekt második éve során angolul elkészített, Báthory Griseldisről szóló írásom rövidített változatát elkészítettem magyarul, és előadtam az V. Neolatin Konferencián 2021 decemberének első napjaiban. A dolgozatot le fogom adni a konferencia tanulmánykötetbe is. Azzal, és az IANLS kongresszusán előadott dolgozattal együtt a projekt során kutatott témákból készült publikációk száma tovább fog növekedni a projekt lezárása után.

A PD kutatás tanulságairól és a folytatási lehetőségekről 2021. november 23-án az ELKH BTK Irodalomtudományi Intézet Rebakucs felolvasódélutánján tartottam előadást, amelynek videofelvétele elérhető az alábbi címen: <https://mtabtk.videotorium.hu/hu/recordings/44856>

A jelen beszámoló is annak az előadásnak a logikáját követi, felvillantva a monográfia fő aspektusait, és kitérve azokra a publikációs lehetőségekre, amelyeknek a megvalósítására a projekt keretein belül nem volt lehetőség.

Az alapkutatás tanulságai

A források

Az eredetileg kutatni tervezett források a projekt címében megjelölt királyi és arisztokrata esküvőkhöz kapcsolódó latin nyelvű szövegek voltak, amelyeknek az előzetes kiválasztása a Régi Magyarországi Nyomtatványok kötetei alapján történt meg. Már a pályázat beadása után, 2018 tavaszán kaptam a felkérést Szabó András Pétertől és Erdélyi Gabriellától, hogy a Családtörténet Lendület Kutatócsoport egyik készülő angol nyelvű kötetébe írjak egy tanulmányt az epithalamiumok alapján levonható családtörténeti tanulságokról a mozaikcsaládok kapcsán. Ennek következtében a vizsgálati anyagot kiterjesztettem elsősorban a felvidéki és soproni, kisebb részben erdélyi polgári (esetenként, pl.: Spillenbergerek, a nemesség soraiba emelkedett) rétegben készült nászénekekre is, a Lendület Kutatócsoport munkájának fókuszában álló témákkal összhangban olyan szövegeket vizsgálva, amelyek második, vagy harmadik esetleg negyedik házassági alkalomra íródtak. E kritériumok alapján a megjelent RMNY kötetekben található anyagnak kb. 70 százalékát tekintetem át, néhány esetben (pl.: Esterházy Pál és Thököly Éva esküvője) túlmenve az RMNY kijelölt időhatárokon is. A felső társadalmi rétegek számára készült esküvői köszöntő szövegek ezáltal egy sokkal szélesebb társadalmi és poétikai kontextusba kerültek a kutatás során.

A Magyar Királyság és Erdély sajátosan zaklatott, dinasztikus szempontból megszakított történelmének következtében nincs igazán lehetőség generációkon átívelő hagyományt vizsgálni az esküvői alkalmi szövegekben. Ahol erre lehetőség van, ott is csupán magyar vonatkozásról beszélhetünk, de nem hazai alkotásokról pl.: Szapolyai Barbara és leánya, Jagelló Hedvig, Bona Sforza és gyermekei, Jagelló Izabella, Jagelló Zsigmond Ágost és Jagelló Anna esetében. A felvidéki értelmiség körében már inkább jellemző, hogy nagyon szűk intellektuális körben generációkon át köszöntik egymást a verselők esküvői, keresztelési és temetési alkalmakkor is. A köszöntések egész láncolatát lehet megtalálni, pl.: a Günther, Alauda, Spillenberger, Seelmann családok férfi tagjai körében. A polgári-értelmiségi rétegben ezek a

szövegek tehát a társadalmi összetartozás kifejezői, a szociális hálózatok sűrűségének vizsgálatára is alkalmas anyagot adnak a kutató kezébe.

A szerzők

A latin nyelvű alkalmi szövegek szerzői – a nyelvi elitizmus következtében ez talán magától értetődik – 99,9 százalékban férfiak. Társadalmi állásukra nézve az intelligencia tagjai, udvari emberek, külföldi egyetemvárosokban a *natio Hungarica* tagjai, diákok (pl. Sári Orvos Pál heidelbergi köszöntője a Téli Király és Királyné esküvőjére), lelkészek, iskolamesterek, jogászok, orvosok, patikusok. Az általam áttekintett anyagban összesen egy német nyelvű köszöntőverset találtam (RMYN 2775, 13. vers), amelynek szerzője egy nő volt: a szepességi evangélikus családból származó Susanna Güntherint, akinek édesapja lelkész volt, és fiútestvérei mind külföldi egyetemeken tanultak.

Szövegtípusok

A szövegek túlnyomó többsége verses alkotás, a prózai köszöntő szövegek a legfelsőbb rétegekben jellemzők csupán. A sok hasonló verses alkotás célja a humanista képzés során elsajátított mesterségbeli fogások demonstrációja, az egy intellektuális körhöz tartozás kifejezése, nem pedig a retorikai és poétikai újítás. A prózaszövegek között találunk esküvői köszöntő beszédbe oltott családtörténetet (pl.: Marlianus beszéde Bianca Maria Sforza családtörténetéről, illetve a névtelen szerző beszéde Báthory Zsófia és II. Rákóczi György esküvőjére), és beszámolót az esküvői ünnepek lezajlásáról (pl.: La triomphe amirable Bethlen Gábor Brandenburgi Katalin esküvőjéről). Az arisztokrácia köreiben és az uralkodói rétegben verses szövegek esetében a formai és poétikai elvárások mellett mindig jelentkezik az epikus, krónikás, dinasztikus igényű tartalmi elemek elvárása is (pl.: Jagelló Hedvig, Szapolyai Borbála idősebb leánya, esküvőjére készült szövegben, az édesapa hadjárata a moszkoviták ellen a legfontosabb elem: Benedykt z Kozmina).

A neolatin epithalamiumokat egy litván kutató, Skirmantė Šarkauskienė négy nagy típusba sorolta: a hymenaios, a kórus-típusú, a mitológiai-narratív és a retorikus-panegirikus típusú nászénekek. Megfigyelésem szerint a főúri és királyi rétegben a panegirikus típus a domináns, míg ez az epikus elemekkel dolgozó szövegtípus jellemzően hiányzik a polgári rétegben keletkezett szövegekből. Általánosságban jellemző, hogy a polgári rétegben keletkezett szövegek nagyobb formai változatosságot mutatnak. A hymenaios-típus, amely az antik hagyománynak megfelelően szinte a nászágyig kíséri az új párt, gyakran előfordul a 17. századi lelkészek és iskolamesterek, illetve tanítványaik által írt költemények között, akik magukhoz hasonló, mondjuk így, értelmiségi és polgári rétegbe tartozó személyeket köszöntöttek alkotásaikkal. A Catullus 61. és 62. *carmen*jét utánzó kórus-típusú nászénekek szintén ebben a társadalmi körben a leggyakoribbak. Több olyan gyűjteménnyel találkoztam, amelyekben a Múzsák kórusa, vagy egy tanár diákjai köszöntik mesterüket, kórust formálva esküvője alkalmából. A késő antikvitásban Statius és Claudianus által meghatározott retorikus-panegirikus típusú nászénekeket, amelyekben Juppiter, Venus, Amor, a nimfák és egyéb mitológiai szereplők rendezik el a házasságot és rendezik meg az esküvőt, eddigi megfigyeléseim szerint egy jól körülhatárolható csoport tagjai írták. A magyarországi nászének anyagból a felcsillantott műveltséganyag mennyisége és sűrűsége miatt kitérő darabokat azok az ifjak szerezték tanáraik, pártfogóik, illetve egykori diáktársaik számára, akiket Szabó András a wittenbergi magyar *coetus* tagjaiként mutat be monográfiájában. Végül Šarkauskienė beosztása szerint a mitológiai-narratív típusba tartoznak azok a szövegek, amelyek Catullusnak a Thetis és Péleusz esküvőjét leíró epyllionját utánozzák. E hosszabb szövegtípus képviselői a magyarországi, illetve magyar kötődésű anyagban kifejezetten a nagy politikai súlyú uralkodói

esküvőkre készültek. Ilyen munka például Matthaeus Andronicus epithalamiuma II. Ulászló és Candale-i Anna esküvőjére, vagy a Jagelló Hedvig és Joachim brandenburgi fejedelem esküvőjére írt epithalamium Benedykt z Koźmina tollából. A polgári-értelmiségi réteg számára ilyen kiseposz-jellegű szövegeket nem írtak. Az a benyomásom, hogy a házasság - így az n-edik házasság is - e polgári társadalmi rétegek számára a norma része volt, nem igényelt más magyarázatot, mint a bevett szokás. Házasságban kellett élni, mert ez a létforma tartotta az egyént az erkölcsös úton, ez nyújtott partnert, akinek segítségével a háztartást fenn lehetett tartani és a már meglévő gyermekeket felnevelni. Az uralkodói körökben azonban illett a pusztá politikai érdekeket nagyobb, mitikus összefüggésbe állítva a dinasztikus házasságok létrejöttét az isteni akarat működésével is alátámasztani.

Történeti hitel és materialitás

Az esküvői köszöntő szövegeket általában előre készítették el és adták nyomdába, sokszor a násznépnek, vagy az ünneplő tömegnek ajándékba is adták. Például Krakko utcáin Verancsics Antal nászénekét a tömegben osztogatták Jagelló Izabella *per procuram* esküvője utáni ünnepségek során. Ezek az előre nyomtatott szövegek nem alkalmasak a történeti tények igazolására, például Johannes Erythraeus *Cento Virgilianusa* nem árulja el, hogy Brandenburgi Katalin betegsége miatt hány napig kellett halasztani a kassai esküvőt. Más szövegek, elsősorban prózai, levélformában írott utólagos beszámolók inkább szolgálnak történeti adatokkal. Az egyik *oratio* Jan Zamoyski és Báthory Grizeldisz esküvőjére már a menyasszony valós személyének a megismerése után szerzett ismereteket is tükröz, például Griseldis latintudásáról. Itáliai mintára a politikai propaganda érdekében Közép-Európában is igyekeztek utólag közzétenni az ünnepségek leírását.

A köszöntő szövegek általában kisalakú füzetek, esetleg egylapos plakátnyomtatványok formájában kerültek ki a nyomdából. Ritkán, valószínűleg csak a legelőkelőbb családokban, a köszöntő szövegeket selyemre is kinyomtatták (pl.: Esterházy Pál és Thököly Éva köszöntő verse), szerencsés esetekben ma is létezik még belőlük példány. Csak egyetlen, eredetileg is kéziratos formába szánt szövegről tudok, ez a volterrai corvina kötet, amely Franciscus Marlianus köszöntő beszédét tartalmazza Bianca Maria Sforza és Corvin János *per procuram* megkötött, de ténylegesen soha létre nem jött frigyére.

Férfi reprezentáció vs. nemlétező női egyéniség

A neolatin nászénekek, különösen a külföldi egyetemet megjárta, magasan képzett polgári értelmiségi körökben nagy formai változatosságot mutatnak. Döbbenetesen kevés köztük azonban az olyan szöveg, amely a női szerepekről, vagy közvetlenül a nőkhöz szólna, még a királyi hercegnőket megszólító versek és köszöntő beszédek esetében is, akikről feltételezhető, hogy egyáltalán tudtak latinul. E szövegek tanúsága szerint a férfiak házasságuk pillanatában már iskolába jártak, hadakoztak, családjukkal együtt kialakítottak egy karrierutat, hoztak önálló döntéseket. Családnevük mellett saját személyük is ott áll a házasság küszöbén. A nők ezzel szemben csak általános erények képviselői, akik rendszerint keresztnevüket is édesanyjuk vagy nagymamájuk után kapták, az epithalamiumokban pedig az intést, hogy női felmenőik példáját kövessék: legyenek ugyanolyanok, mint az előttük járó generációk. Extrém esetben az első feleséggel azonos keresztnevű második feleséget is arra biztatják, hogy legyen olyan, mint az első asszony. Időnként a leányok kellően különleges keresztnevet viseltek ahhoz, hogy különböző etimológiai játékokat szöjjenek a szerzők verseikbe pl.: Charitas, Susanna – lilium, Regina, Rosa, Dorothea.

A polgári-értelmiségi réteg körében keletkezett versekben gyakran felmerül az újra házasodás témája és szükségessége, mivel a házasságot természetes állapotnak tartották. A házasságba vitt gyermekek és a mostohaanya mint topikus figura azonban alig fordulnak elő ezekben a szövegekben. A versek nagy száma alapján kirajzolódik, hogy a lelkeszi hivatást viselő férfiaktól egészen idős, akár 60-70 éves korban is elvárták, hogy megözvegyülve újra nősüljenek, ezzel fenntartva tisztességes életüket. Más foglalkozású férfiak esetében azonban, ha nem voltak már kiskorú gyermekeik, 50 éves koruk körül mintha megszűnt volna ez a társadalmi elvárás. A nők esetében nem lehet ilyen egyértelmű következtetést levonni, mert még a jól dokumentált családokban is ritkán fordítottak figyelmet a lánygyermekek születési idejének rögzítésére. Ezzel együtt úgy tűnik, hogy amíg termékenységük tartott, kb. 40 éves korukig a nők is újra férjhez mentek akár több alkalommal is, ennél idősebb korokban azonban már inkább megmaradhattak özvegyi állapotban, mert voltak felnőtt gyermekeik, akik anyagilag gondoskodni tudtak róluk.

Tematikus változatosság

Mint korábban említettem, a királyi és fejedelmi esküvőkre készült verses köszöntő szövegek jellemzően panegirikus igénnyel készültek, epikus formában előadva elsősorban a leendő férj (és országa) történetét. Az előkelő menyasszonyról legtöbbször keveset mondtak, hiszen a nőknek nem volt saját múltjuk, csupán születési családjuk előnyeit és az elvárt női erényeket hozták a házasságba. Ez alól érdekes kivétel a Báthory Zsófia és II. Rákóczi György esküvőjére készült *oratio*, amelyben a leány előkelősége és családjának ősisége terjedelemben is legalább kétszeresen meghaladja az ifjú férj és családja történetének taglalását. A viszonylag egyszerű üzenetet a házasság szükségességéről, a gyermekáldás elvárásáról stb. a polgári értelmiségi réteg tagjai számára készült köszöntő versekben a formai mellett a tematikus változatosság is ellensúlyozni tudta. Így kerülhetett be például olyan novellisztikus téma egy köszöntő versbe, mint a 12. századi bigámista kereszteslovag története, aki a Szentföldről másik arát is hozott magával. De gyakran találkozunk olyan költeményekkel is, amelyekben a páli levelek, a zsoldárok vagy akár a klasszikus auktorok egy-egy sora a kiindulópont. Utóbbiakat, pl. Horatius carmenjeit akár parodisztikus céllal is felhasználták, de természetesen a bibliai textusokhoz mindig tisztelettel nyúltak. Különösen szép példája a klasszikus auktorok felhasználásának Erythraeus Cento Virgilianusa, amely jól illeszkedik a kor Vergilius-imitációinak sorába. A külföldi egyetemet járt értelmiségi szerzők változatos olvasmányai villannak fel a többször előforduló botanikai fejtegetésekben, amelyek egy-egy közmondás pl. *Sub pondere crescit palma* magyarázatához kötődnek. A „nő mint virág” koncepciójára alapulva, sokszor a hölgyek keresztnevéből kiindulva egész növényhatározót kapunk esküvői köszöntő vers formájában. Ennek szép példáit találjuk a Susanna Regina Reuthert és David Spillenberget köszöntő versekben, de Báthory Zsófia és édesanyja is egész csokorra való virággal és átültetett fával kerül összehasonlításra a neki szóló köszöntő beszédben.

A követendő női szerepek bemutatása egy-két tucat klasszikus mitológiai és történeti hősnő alakjának felidézésével történik – elsősorban a felső rétegek számára írott szövegekben -, ám ritkán találunk a közeli vagy távolabbi magyar múltba való utalásokat is pl. Habsburg Mária-ra és Aragóniai Beatrix-re az Izabella királynénak szóló szövegben, vagy nápolyi Johanna és Anjou András herceg tragikus esetére a Báthory Zsófia-beszédben. Ez utóbbi beszéd szerzője bőven

használja és hosszan, szó szerint idézi Antonio Bonfini, Ludovico Tubero és kisebb részben Thuróczy János krónikáit is.

Az átlag számára a felekezeti különbségek ritkán jelentettek problémát, hiszen a lutheri és kálvini reformáció után is gyakorlat maradt, hogy az emberek hitsorsosaikkal házasodtak. A legfelső, királyi és fejedelmi rétegekben azonban a dinasztikus érdek olykor felülírta ezt a szabályt. Egészen jól dokumentálható családi dráma alakult ki például, amikor a katolikus lengyel király, Báthory István hozzáadta protestáns hitű unokahúgát, Griseldist, a kálvinistából katolikusnak korábban megtért lengyel hetmanhoz, Jan Zamoyskihoz. Az adatokból úgy tűnik, az ifjú feleség áttérése sikertelen maradt. Korábbi Krisztina nevét elhagyta, akárcsak a keleti ortodox egyházból származó menyasszonyok, amikor Nyugat-Európába adták őket férjhez, de az édesanyjától tanult hitét az immár Griseldis néven emlegetett asszony nem adta fel. Szintén nagy problémát jelentett a lengyel édesanyától származó Báthory Zsófia (a teljes Báthory vagyon utolsó örököse) katolikus hite, amikor a protestáns erdélyi fejedelem örököse, II. Rákóczi György számára megkérték. Mint ismeretes, a leány néhány hónappal az esketés után hivatalosan áttért, de halálos ágyán megtagadta ezt az áttérést, és végül is katolikusnak vallotta magát. A felekezeti különbségek keltette félelem kitapinthatóan megjelenik a párnak szánt köszöntő beszédben, amely az ifjú arát lelki ügyekben is a férjnek való feltétlen engedelmességre intette.

Furcsa hiányok az anyagban

Az esküvői köszöntő szövegek fennmaradása is megsínylette a Magyar Királyság és Erdély viharos történelmét, ezért nem csoda, hogy a legtöbb nyomtatott szöveg a felvidéki polgári-értelmiségi réteg köreiből maradt fenn. A történelmi viszontagságok ellenére is érdekes azonban, hogy az 1550-80 körüli időből, amikor meghívókkal dokumentáltak sok erdélyi és lengyel udvari emberekből álló pár házasodott össze, szinte semmilyen irodalmi nyom nem maradt ezekről a frigyekről. Még a Kovaczóczy Farkas kancellár második, Kendi Krisztinával kötött házasságára készült szöveget is „példányból ma már ismeretlen” megjegyzéssel vették fel a Régi Magyarországi Nyomtatványok katalógusába. Sajnos mára elveszett a többször említett Samuel Spillenberger löcsi orvos köszöntője is, amit 1618-ban Thurzó Imre és Nyári Krisztina esküvőjére írt. A küldemény megvan, de sajnos a versmelléklet elveszett, és nem valószínű, hogy valaha nyomdába került volna. Ennél furcsább, hogy úgy tűnik, a fél országot hozományként magával vivő Zrínyi Ilona és azerdélyi fejedelemfi I. Rákóczi Ferenc esküvőjére sem készült epikus vagy más verses köszöntés. Az egyetlen nyom egy utalás egy drámára vagy színpadi előadás szövegére, amelyet a menyasszony testvére, Zrínyi János Antal nevelője, Marcus Forstall segítségével írhatott, de ha a szöveg egyáltalán nyomdába került, úgy tűnik, mára nem maradt belőle példány.

További publikáció lehetősége

Az előző, elveszettnek hitt, vagy eddig csak hírből ismert szövegekhez kapcsolódva örömmel adhatok hírt róla, hogy a projekt utolsó heteiben sikerült a nyomára bukkannom egy olasz nyelvű *farsa* (maszkos játék) szövegének, amelyet Aragóniai Beatrix nápolyi esküvői ünnepe alatt adhattak elő az újdonsült királynénak. A szöveget a királyné monográfusa, Berzeviczy Albert még csupán harmadkézből és töredékesen ismerte, Benedetto Croce

ismertetéséből Francesco Torraca egy publikációjáról. Mint kiderült, a szöveget hordozó müncheni kódex ma már teljes egészében elérhető a BSB digitális könyvtárában (Cod. Ital. 265, 15r-18v). A *farsa* szövegét a nápolyi drámatörténet részeként modern kiadásban is megjelentette Marzia Pieri 1985-ben, de az teljesen ismeretlen maradt a magyar kutatás előtt. Terveim szerint a szöveget új modern átiratban, magyarázó jegyzetekkel szeretném megjelentetni 2022 folyamán az Irodalomtörténeti Közlemények vagy az Antikvitás és Reneszánsz folyóirat hasábjain. Az itáliai epithalamiumokról szóló legújabb szakirodalom fényében Berzeviczy korábbi állításai is új fénybe kerülnek majd.

A megjelent publikációk absztraktjai **2019**

Bigámia nászajándékba: Samuel Spillenberger nászéneke Máriássy János és Palugyay Zsófia esküvőjére (1635)

A tanulmány az RMNY 1620 tételében található három egymást követő verset elemzi. A költeményeket egy lőcsei orvos, a nemességre emelt Samuel Spillenberger írta keresztfia, a nemesi születésű Máriássy János esküvőjére. Spillenberger egy-egy verset írt az ifjú vőlegény mindhárom fiútestvérének nevében, egy szűk férfitársaság szabados csevegésének atmoszféráját vázolja a versek háttéréként. A második vers, amely a vőlegény legifjabb öccse, András nevében szól, egy 12. századi bigámista keresztlovag történetét meséli el. A szerző és a címzett családi háttérének felvázolása után a dolgozat a novellisztikus történet eredetét és lehetséges forrásait kutatja. Spillenberger költeményének néhány specifikus helyéből kiindulva megpróbálja azonosítani a szöveg pontos forrását. Ezt követően áttekintést ad a bigámista lovag figurájának 16-19. századi feltűnéséről a német és neolatin költészetben. Végül a tanulmány elhelyezi a verset saját irodalmi kontextusában és a magyarországi 17. századi neolatin nászénekek közegében.

2020

A Literary Image of Renaissance Queenship: the Marriage of Isabella Jagiellon (1519-1559)

A dolgozat Jagelló Izabella és Szapolyai János király esküvőjére készült alkalmi költeményeket elemzi, az azokat készítő humanisták nemzeti és politikai lojalitásainak szempontjából. A lengyel politikai érdekeket képviselő szerzők az új királyné erényeit hangsúlyozták, bevett és szokatlan klasszikus példákat egyaránt használva, szükség szerint alkalmazva némi túlzást is. Stanislaw Aichler, Sebastian Marszewski és Jacopo Ferdinando da Bari olyan hölgyként ábrázolták Izabellát, aki egyaránt érdemes és alkalmas a királyné pozíciójára, hangsúlyozva a kor általános elvárásait, amelyet egy ideális királynéval szemben támasztottak. A magyar király szolgálatában álló humanisták azonban meglehetősen világos elvárásokat fogalmaztak meg az új királynéval kapcsolatban, lényegében figyelmen kívül hagyva a korabeli európai ideális királynéképet. Egész pontosan, a magyarországi humanisták két negatív történeti alakot emlegettek, akiknek a példáját Izabella el kellett, hogy kerülje: Habsburg Mária és Aragóniai Beatrix egykor magyar királynék sorsát. Verancsics Antal költeményében a magyar alattvalók fejezik ki ezt a negatív üzenetet, míg a pozitív üzenet, a királyi örökös világra hozása a királynő édesapjától származik, szinte parancs formájában megfogalmazva. Végül az Istvánffy Pál tollából származó nászajándék, a saluzzói örgrófné, Griselda története magyar fordításában Magyarország új királynéja azt a világos utasítást kapja, hogy mindenben engedelmességedjék az urának, annak a személynek, akik leginkább ismeri a királyság érdekeit.

Aeneas Évát veszi el: neolatin nászének Esterházy Pál és Thököly Éva menyegzőjére (1682)

Az Esterházy Pál nádor és második felesége esküvőjére készült epithalamium a klasszikus és a bibliai hagyomány két fontos alakját idézi fel. A férj Vergilius eposzának első félsorával Aeneas alakját veszi magára, míg a feleség a bibliai őszanya nevét viselve szerepében is Évához válik hasonlatossá a költeményben. A nászének kulcsmozzanata, hogy az archetipikus nőalak gránátalmát ad a férfinak, amely az epithalamium illusztrációján is megjelenik. A gránátalma klasszikus termékenység szimbólum, amely Esterházy Pál és Thököly Éva esetében – úgy tűnik – nem csak menyegzői jókívánságként funkcionál a versben, de közös előéletükre és a házasságkötés előtt született gyermekükre is utal.

Névetimológia és növényhatározó egy 17. századi nászénekekben: jókívánságok David Spillenberger löcsei orvos és Susanna Regina Reuther esküvőjére (1659)

A tanulmány egy különleges versfüzért mutat be, amely a löcsei orvos és természettudós David Spillenberger és Susanna Regina Reuther 1659-ben tartott esküvőjére készült. A versfüzér egyébként ismeretlen szerzője, Combergius Blumboth a vőlegény vezetéknevének, és a menyasszony két keresztnévének felhasználásával a német, a héber és a latin nyelv segítségével megfejthető névrejtvényeket szőtt művébe, amelyekhez kulcsot is közölt. A kertek jelentőségét méltató gondolatait a szerző Justus Lipsius műveiből vette, míg pontos botanikai adatait Johannes Bauhinus svájci természettudós néhány évvel korábban megjelent kézikönyvéből merítette.

A volterrai epithalamium-corvina: egy elvetélt házasság mementója

A dolgozat a Johannes Franciscus Marlianus által írt esküvői orációt vizsgálja, és bizonyítja, hogy az nem annyira a Mátyás királyt dicsőítő alkotások sorába illik, ahogy Ábel Jenő szövegkiadásának címe sugallta, mint inkább egy retorikailag és a hordozó kódex kivitelezése szempontjából is mives propaganda-anyagnak tekinthetjük, amely teljesen a *Sforza-család* hírének megörökítését szolgálja. A benne található Mátyás-ábrázoláson kívül arányaiban kevés a magyar szempontból érdekes vagy új adat. A házassági hűségről szóló példákat soroló részben található néhány olyan párra való utalást, amelyekkel ritkán találkozunk hasonló közegben. Ezt felfoghatnánk úgy is, hogy Marlianus kerüli a közhelyeket, de valójában azonosítható, hogy Plinius és Valerius Maximus mely oldalait kellett az olaszoknak felütnie ahhoz, hogy a kissé „keresettebb” példákat egymás után kiszemezgesse belőlük. Irodalmi értéke a szövegnek tehát kevés. Marlianus műve elsődlegesen reprezentációs célokat szolgált, hiszen azt volt hivatott bizonyítani, hogy a Sforza-család leánya méltó a magyar király kijelölt örököséhez. A Sforzák benne olvasható családtörténete azonban olyan sűrű és támpontok nélküli, hogy megértéséhez az Itálián kívüli kortárs olvasónak is magyarázatra lehetett szüksége. Nem tudjuk, Mátyás király kézbe vette-e valaha a kötetet, vagy az olvasatlanul került a Bibliotheca Corviniana darabjai közé. Ha a királynak átadták az ajándékot, talán János váradi püspök beszámolt neki a tartalmáról a *per procuram* esküvő egyéb mozzanataival együtt, így elolvasnia sem kellett. A szöveget áttekintve és a házasságkötés valós élettörténetét ismerve az olvasó benyomása az, hogy akár csak maga a Corvin János és Bianca Maria Sforza között kötendő házasság terve, a volterrai epithalamium-corvina is Hunyadi Mátyás félbemaradt nagy terveinek mementója. Egy emlék, amely mögött nem volt esemény.

2021

Egy epikus esküvő Kassán: Bethlen Gábor második násza Vergilius-centoban elbeszélve

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és választott magyar király 1626 márciusában vette nőül második feleségét, Katalint, a brandenburgi választófejedelem húgát. A nemzetközi reprezentáció részeként az eseményre készült latin nyelvű kiadványok közül a jelen dolgozat Johannes Erythraeus *Cento Virgilianus* című művét (RMNY 1359) tárgyalja. Erythraeus művében Bethlen Gábor Aeneas maszkját veszi magára, és ezt az áthallást a szerző nem is titkolja, hiszen a Vergilius-idézetek eredeti helye az ünnepi kiadványban a margóra van nyomtatva. Emellett a mű végén egy verses meghívás olvasható III. Ferdinánd királynak címezve, akinek felmenői Aeneas leszármazottainak tartották magukat, s ezt az önreprezentációs gesztust humanisták is erősítették, például több Habsburg császár emlékére írt Vergilius-centoval. A tanulmány felvetése szerint a Bethlen-Aeneas áthallás a magyar Habsburg-ellenes propaganda fontos elemét jelentette Bethlen Gábor második házasságának reprezentációjában.

Súri Orvos Pál heidelbergi magyar peregrinus köszöntője a későbbi „Téli Király és Királyné” esküvőjére (1613)

A tanulmány Súri Orvos Pál heidelbergi egyetemi hallgató epithalamiumát helyezi el a Pfalzi Frigyes és Stuart Erzsébet esküvőjére készült irodalmi alkotások mezőnyében. Súri Orvos munkája mellett a szintén heidelbergi hallgató Johann Philip Pareus művéből is párhuzamokat hoz az esküvői propaganda legfontosabb toposzaira. Súri Orvos művének különlegessége a pápaellenes retorikában használt (képzeletbeli) állatmetaforák sora, amelyekkel a Protestáns Unió és a Római Kúria konfliktusát ábrázolja. E metaforák között helyet kapott egy, állítólag a Garda-tóban élő szörny említése is. A szörny legendája a 16. század végétől adathozható, a 21. század elején pedig saját állatrendszertani nevet is kapott (Benacosaurus Lacustris), és Thomas Brenner gyermekkönyv-sorozatának főszereplőjévé vált.

„A Báthory-cédrus utolsó ága”. A humanista krónikásirodalom szerepe Báthory Zsófia és II. Rákóczi György esküvői köszöntő beszédében (1643)

A tanulmányban egy olyan esküvői köszöntő beszédet mutatok be, amely mind filológiai, mind kultúrtörténeti szempontból érdekességekkel szolgál. A röviden *Foelix Connubium* című szöveget a Régi Magyarországi Nyomtatványok 2040. sorszámon tartja nyilván, s már az ott olvasható ismertetésben szerepel, hogy a mű nagyban támaszkodik Thuróczy János, Antonio Bonfini, Ludovico Tubero és Brodarics István történeti munkáira. Az alábbiakban ezeknek a hivatkozásoknak a rendszerét vizsgálom, s velük összefüggésben bemutatom, hogy a beszéd a korabeli szokásoktól eltérően jóval nagyobb teret szentel az ifjú ara, mint a vőlegény méltatásának. A tanulmány utolsó részében pedig az ifjú feleségnek szóló intelmeket és elvárásokat elemzem.

Griseldis Báthory, the Disobedient Bride or the Unsuccessful Taming of a Heretic Shrew

A dolgozat az első kísérlet arra, hogy Báthory Griseldis és Jan Zamoyski házasságát az ifjú ara szempontjából vizsgálja. Felhasznált forrásaim kiterjednek az esküvőre vonatkozó levelezésekre és nyomtatványokra, amelyek Lengyelországból származnak, és kéziratos forrásokra, amelyeket ma a Veress Endre-hagyatékban őriznek az MTA Kézirattárában. Először a kulturális és politikai tényezőket, illetve személyeket vizsgálom, amelyek és akik a Báthory leány névváltoztatásának (Krisztina – Griseldis) hátterében állhattak. Ezt követően rávilágítok a házasulandók között feszülő konfesszionális ellentétre. Értelmem szerint a névváltoztatást a katolikus fél kezdeményezte, Zamoyski hetman és a lengyel király, Báthory István, azzal a céllal, hogy az ifjú felség ezzel fejezze ki feltétlen engedelmességét férjének és új hazájának, amelynek a király nagy szerepet szánt a közép-európai ellenreformációban. Ezt követően bemutatom azokat a forrásokat, amelyek a protestáns fél, Griseldis és anyai nagymamája, Sulyok Krisztina ellenlépéseire utalnak. Véleményem szerint a név, amelyet az erdélyi menyasszonynak új hazájában adtak, örök mementóként szolgált a politikai és konfesszionális alkudozásnak, amely a két fél között zajlott. Ezek az alkudozások a női és protestáns fél megalégedésére szolgáltak, míg a férfi és katolikus fél nem sokat nyert az ügyön. A menyasszony megváltoztatta a nevét, de lelkében mindvégig protestáns maradt, így pedig szöges ellentéte lett a felvett névnek, amely az európai kultúrában egyet jelentett a feltétlen engedelmességgel Giovanni Boccaccio és Francesco Petrarca Griseldáról szóló novellái óta.

Magyar vonatkozású, neolatin esküvői alkalmi szövegek a 15-17. században – egy posztdoktori kutatás tanulságai

Az előadás kissé körülményes címe arra utal, hová fejlődött a 2018 januárjában beadott, NKFIH PD 128227 „Királyi és arisztokrata neolatin nászének költészet a kora újkori Magyarországon” című projekt terve a kutatás megvalósítása során, nagyjából a pandémia idején. Előadásomban szó lesz az epithalamium, mint gyűjtőnév alá tartozó szövegek sokszínűségéről és formai változatosságáról, a fennmaradt anyag társadalmi megoszlásáról, és a furcsa hiányokról, amelyek egyes, egyébként nagyon híres történelmi párok nászának irodalmi dokumentálatlanságát feltételezik az utókor számára. Részben már megjelent tanulmányaim eredményei mellett bemutatok egy, Aragóniai Beatrix nápolyi esküvői ünnepségére készült olasz nyelvű szöveget is, amelyet a királyné monográfusa, Berzeviczy Albert még csupán harmadkézből és töredékesen ismert.

Az előadás videofelvétele: <https://mtabtk.videotorium.hu/hu/recordings/44856>

Elérhető 2021. december 21. 18:00 órától.